

TÜRKLERDE VE MOĞOLLARDA MECLİS GELENEĞİ

Abdülkadir DONUK*

Özet

Türk devlet anlayışında şahsî ve keyfi idare yoktur. İcracılar hükümdarın her istediğini yerine getiren yardımcıları değil, ancak kanunî vazifelerini yapmakla görevli kişilerdir. Hükümdarın kendisi de mevcut töreye uymak mecburiyetindedir. “*Devlet Meclisi*” veya “Millet Meclisi”, “*yasama kurulu*” karakterini taşımakta ve devlet idaresinden birinci derecede mes’ûl bir müessese olarak dikkatleri çekmektedir. Hâlbuki hâlâ Türk olduğu iddia edilen Moğollarda devlet anlayışı tamamen farklıdır. Töreye göre hareket eden devlet adamlarının oluşturduğu bir meclis geleneği, halkın hükümdarın şahsî malı olduğu Moğollarda yoktur.

Anahtar kelimeler: Meclis, Türk, Moğol, Töre, devlet idaresi.

Bilindiği üzere, Cenâb-ı Allah insanoğlunu kavimler hâlinde yarattığını¹ ve her kavme ayrı bir dil² ihsan buyurduğunu ifade etmektedir. İşte bu binlerce belki milyonlarca kavimden biri Türk diğeri de Monghol (Moğol) adını taşımaktadır.

Türk ve Moğolların tarihi ve kabileleri hakkında kıymetli bilgiler Çin yıllıklarında bulunmaktadır. Bu konuda Çin yıllıklarını tarayarak hangi Boy’un Türk, hangi Boy’un Moğol olduğunu geniş bir şekilde ele alarak tespit eden tanınmış Sinolog W. Eberhard olmuştur³. Hatta W. Eberhard her bölümün sonunda kaynaklardan tespit ettiği bilgileri “düşünceler” başlığı altında

---

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı Başkanı.

¹ El-Hucurat, 13.

² İbrahim, 4; Rum, 22.

³ *Çin’in Şimal Komşuları*, Ankara 1942, s. 35-95; aynı yzr., “Türk Kavimleri Hakkında Çince Vesikâlar”, *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, II-III (1942); aynı yzr., “Çin Kaynaklarına Göre Orta ve Garbî Asya Halkları”, *Türkiyat Mecmuası*, VII-VIII (1942).

özetlemiştir. İşte burada verilen toplu malumattan her iki kavmin de sosyal kuruluş, din, ölü kultü ve maddî kültür açılarından birbirlerinden çok farklı oldukları anlaşılmaktadır. Farklılıklar bununla kalmamakta, vücut yapısında ve yüz şeklinde, saç tipinde, elbise giyiminde, temizlik konusunda da dikkati çekmektedir⁴.

Bunun yanında Türklerle Moğollar arasında dil birliği bakımından bir münasebet olmadığı, etnoloji yönünden bir ilgi bulunmadığı gibi Türklerin yapılan antropolojik incelemeler neticesinde “beyaz ırka” mensup buldukları (Turanid tipinde; brakisefal); Moğolların ise “dolikosefal” oldukları ilim âleminde kabûl edilmiştir⁵. Ayrıca Moğolların “köpek”i⁶, Türklerin “Bozkurt”u⁷ rehber kabul ettiklerini, Moğolların “domuz” beslediklerini, etinden ve derisinden faydalandıklarını⁸, Türklerin hiçbir zaman domuz ile alâkalarının olmadıklarını⁹ hatırlatmakta fayda vardır.

Türklerle Moğollar arasında önemli farklılıklardan bir tanesi de “meclis” anlayışında kendini göstermektedir.

1. Moğollarda Meclis

Moğollarda “Kurultay” bir nevi kabile veya âile toplantısı idi. bu kurultaya soy başbuğları, önemli şahıslar, nüfuz sahibi vassallar, kısaca eski Moğol cemiyetinin yüksek mümessilleri iştirâk ederlerdi¹⁰. Kurultaylarda seçimlerden başka devletin diğer meseleleri de görüşülürdü¹¹. Han kabilesinin müşterek hâkimiyet prensibi “kurultay”da kendini göstermekteydi. Kurultay, Cengiz Han’ın sistemine göre, eskisi gibi, han âilesinin ve Moğol askerî

---

⁴ Eberhard, *Çin’in Şimal Komşuları*, s. 35 vd.; L. Ligeti, *Bilinmeyen İç Asya*, İstanbul 1946, s. 106.

⁵ Tafsilât için bk. İ. Kafesoğlu, “Türk Tarihinde Moğollar ve Cengiz Meselesi”, *Tarih Dergisi*, sayı 8 (1953), s. 113-125; aynı yzr., *Türk Millî Kültürü*, İstanbul 1997, s. 46 vd.

⁶ B. Ögel, *Türk Mitolojisi*, Ankara 1971, s. 556 vd.

⁷ Eberhard, *a.g.e.*, s. 73, 86, 88, 93; Ögel, *a.g.e.*, s. 13-57; Liu, *Die chinesischen Nachrichten zur Geschirhte der Ost-Türken*, I, Weisbaden 1958, 83; Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, s. 330-335.

⁸ Ögel, *a.g.e.*, s. 556 vd.; Eberhard, *a.g.e.*, s. 37, 39, 48, 62 vd.

⁹ Eberhard, *a.g.e.*, s. 94.

¹⁰ B. Y. Vladimirtsov, *Moğolların İçtimaî Teşkilâtı*, Ankara 1994, s. 122, 152.

¹¹ B. Spuler, *İran Moğolları*, Ankara 1957, s. 305

aristokratlarının bir meclisi olarak kalmakta idi. Bu meclis, imparatorluğun başı Han'a boyun eğmek mecburiyetinde idi¹². Kurultay, Han'ın kararını değiştiremezdi¹³. Han'ın arzusuna hiç kimse karşı koyamazdı¹⁴. Han'lık Cengiz Sülâlesinin hak ve imtiyazı idi ve Onun yetkisi hiçbir türlü tahdit edilmemişti. O mutlak Monarkdı; istediği şekilde hareket ederdi¹⁵. Han'ın kararlarına, Altın Soy'un müdahale etme hakkı yoktu. Büyük Han tek yetkili idi¹⁶. Cengiz Han'ın şahsiyeti, iradesine karşı olan her iradeyi ezerdi¹⁷. En yüksek salâhiyet, en son karar Han'ın elinde idi¹⁸. Keyfi idaresi geçerli idi¹⁹. Moğol Han'ı, bütün devletin efendisi sayılır, her şey şahsî malı kabul edilir²⁰ ve ülkeyi kendi çiftliği gibi idare ederdi²¹. Hattâ Reşideddîn:

“Cengiz Han, han olduğundan ve kainâtın efendisi olduğundan dolayı, bütün Moğol kabile ve oymakları ister yabancı, ister akraba olsun, Onun kul ve bendeleri oldu²²” demiştir. Bunun içindir ki, Moğol İmparatorluğu'na dâhil edilmiş olan bütün kavim ve milletlerin hepsi Cengiz Han'ın ve soyunun köleleri (unagan-bogol) idi²³. Halk kütlesi, Cengiz Han'ın seçtiklerinin elinde bir oyuncaktan ibaretti²⁴. Hattâ, Moğollara tâbi olan bütün topraklar han sülalesine (altan urug) âitti²⁵. Cengiz Han ülkeyi anası, oğulları ve kardeşleri arasında paylaştırmıştı²⁶.

¹² B. Y. Vladimirtsov, *Cengiz Han*, İstanbul 1950, s. 114; aksi görüş için bk. M. Turhan Tan, *Cengiz Han*, İstanbul 2003, s. 322.

¹³ Vladimirtsov, *Cengiz Han*, s. 115.

¹⁴ A. Y. Yakubovskiy, *Altın Orda ve İnkıtatı*, İstanbul 1955, s. 48; ayrıca bk. N. Tektaş, *Cehennemden Gelen Adam Cengiz Han*, İstanbul 2006, s. 291.

¹⁵ S. M. Arsal, *Türk Tarihi ve Hukuk*, İstanbul 1947, s. 370.

¹⁶ Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, terc. Ö. R. Doğrul, II, Ankara 1950, 526; Leo De Hartog, *Cengiz Han*, İstanbul 2003, s. 143 vd.

¹⁷ V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, İstanbul 1981, s. 561.

¹⁸ Spuler, *a.g.e.*, s. 409.

¹⁹ B. Spuler, *a.g.e.*, s. 421.

²⁰ A. Temir, *Cengiz Han*, Ankara 1989, s. 117; Vladimirtsov, *Moğolların İçtimaî Teşkilâtı*, s. 150-182.

²¹ Vladimirtsov, *Moğolların İçtimaî Teşkilâtı*, s. 173.

²² Vladimirtsov, *Moğolların İçtimaî Teşkilâtı*, s. 150, 182.

²³ Vladimirtsov, *Moğolların İçtimaî Teşkilâtı*, s. 150, 182.

²⁴ Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, s. 476.

²⁵ Vladimirtsov, *Moğolların İçtimaî Teşkilâtı*, s. 169.

²⁶ *Moğolların Gizli Tarihi*, Ankara 1948, s. 161 vd.; Ata Melik Cuveynî, *Tarih-i Cihangüşa*, terc. Mürsel Öztürk, Ankara 1998, s. 95 vd.

Carpini'ye göre: “*Moğol hâkimiyetini temsil eden Han'lar ahalinin yalnız mallarına değil, hayatına da tasarruf ederler*”²⁷. Moğol hanının hâkimiyeti zorba hâkimiyeti idi. Bunun içindir ki, Moğol hanının hâkimiyeti ve hukuku bir dereceye kadar eşkiyâ çete reislerinin imtiyazlarını andırırdı²⁸. Nitekim Cengiz Han: “*Muhafız kıt'ası komutanları benden sözlü bir müsaade almadıkca keyfi olarak maiyetindekileri cezalandırmamaladırlar. Onların içinde kanuna aykırı hareket edenleri ben cezalandırırım*”²⁹ diyordu. Bir diğer Moğol Han'ı Kuyuk da şöyle haykırıyordu: “*Moğolların vazifeleri şunlardır: İrademi yerine getirmek, ben çağırınca gelmek, emrettiğim yere gitmek, birinin adını söylemişsem onu öldürmek*”³⁰.

Cengiz Han'ın sahip olduğu güç arttıkça kendi konumunu koruma kaygısı da artmıştır. Cengiz Han sadece kendisini, yakın çevresini düşünmüştür. Onun halkının refahı için çalıştığını gösteren hiçbir delil olmadığı gibi, bu tür düşüncelere Yasa'da da yer verilmemiştir³¹. Yasa, Han'ın hükümlerliliğinin ve savaş gayelerinin gerçekleşmesinde kuvvetli bir vasıta olmak için konulmuştu ve Yasa'dan çıkan sonuç şu idi: Han'ın iradesi en yüksek kanun sayılmalıdır³², Cengiz Han'a itaat şarttır³³.

Cengiz'in sistemine göre; kendi kabilesinin başı, kendisine mensup olan aristokratlarının başı kabul edilmeliydi. Cengiz Han hiçbir zaman bir halk lideri olmamıştır. Sözlerinde, demeçlerinde, buyruklarında, kararlarında halka hitap etmemiş, sadece şehzâdelerle, ayanlarla ve bagaturlarla konuşmuştur³⁴. Bunun içindir ki, Moğol devleti asilzâdeler sınıfı için vücuda getirilmiş olup, yalnız bu sınıf için kurulan ve yaşatılan bir teşekkül durumunda³⁵ ortaya çıkmıştır.

²⁷ Bkz. Yakubouskiy, *a.g.e.*, s. 93.

²⁸ Vladimirtsov, *Moğolların İçtimâî Teşkilâtı*, s. 123.

²⁹ Vladimirtsov, *Cengiz Han*, s. 56.

³⁰ C. Alinge, *Moğol Kanunları*, Ankara 1967, s. 36; S. M. Arsal, *a.g.e.*, s. 370.

³¹ Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, s. 563; Hartog, *a.g.e.*, s. 138.

³² Alinge, *a.g.e.*, s. 56, 64.

³³ H. Lamb, *Cengiz Han*, terc. Ali Naci, İstanbul 1931, s. 69.

³⁴ Vladimirtsov, *Cengiz Han*, s. 55; Arsal, *a.g.e.*, s. 371.

³⁵ Vladimirtsov, *Cengiz Han*, s. 113.

Cengiz Devleti tam mânâsıyla aristokratik bir devlettir. Aristokratik devlet ise, hukuk bakımından imtiyazlı sınıflar hâkimiyeti esasına dayanan devlet demektir³⁶.

Cengiz Han, devleti kendi soyuna âit bir şey olarak görüyordu. İmparatorluğun yapısı, Cengiz Han'ın, âilesinin ve yakın çevresinin görkemli bir hayat sürdürebilmesi için onlara mümkün olan en yüksek geliri sağlamak için kurulmuştu. Cengiz Han zamanında başkalarını yönetmek sadece bir zevkti. Hattâ bu yüzden Cengizîler, tahta “*keyif koltuğu*” derlerdi. Fethettikleri ülkelerin yerleşik halkları, onlara göre, görevleri efendilerinin iyi bir hayat sürmesini sağlamak olan kütelerdi³⁷. Dünyada yaşama hakkına sahip yegâne kavim Moğollardı³⁸.

Özetlersek, Cengiz Han, mutlak bir otoriteye ve herkes üzerinde mutlak bir güce sahipti. Verdiği emirler savaşta veya barışta olsun daima uygulanırdı³⁹. Cengiz Han gibi muktedir bir şahsiyetin yanında, diğerleri, sadece imparatorun emirlerini yerine getiren memur durumunda idiler⁴⁰. Cengiz Han'ın görüşlerine karşı çıkacak kimse daha anasından doğmamıştı⁴¹.

Batı seferine çıkmadan önce “*Kurultay*”ı toplayan Cengiz Han, kudret ve nüfuzu hudutsuz olduğundan, direktiflerini herkese kabul ettirmişti. Moğol kurultayı diğer devletlerin meclislerine asla benzetilmemelidir⁴². Cengiz Han, Moğol İmparatorluğu'nda kurultay kavramını yeryüzünde Edebî Gök adına hüküm süren Büyük Han'ın altında, ona hizmet eden bir kurum olarak yerleştirmişti⁴³.

Unutulmamalıdır ki, Cengiz Han, “*insanlığın felâketlerinden*” biri olarak tasavvur edilmiştir. Fi'ilen kendisinden önce gelenlerden hiçbiri böylesine

³⁶ Aرسال, *a.g.e.*, s. 371.

³⁷ Hartog, *a.g.e.*, s. 143 vd.

³⁸ Vassili Yan, *Bozkırın Kanlı Kılıcı Cengiz Han*, terc. B. Dülger, İstanbul 2006, s. 128.

³⁹ İ. Dinç, *Cengiz Han*, İstanbul 2002, s. 146; R. Fox, *Cengiz Han*, Ankara 2006, s. 76 vd.

⁴⁰ Barthold, *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan*, s. 484.

⁴¹ Cuveynî, *a.g.e.*, s. 182.

⁴² Vladimirtsov, *Cengiz Han*, s. 92; Aرسال, *a.g.e.*, s. 378.

⁴³ Hartog, *a.g.e.*, s. 143 vd.

“*dehşet*” verici bir isim bırakmamıştır. “*Tedhişi*” bir hükümet etme sistemi ve “*katliâmı*” metotlu bir müessese hâline getirmiştir⁴⁴.

2. Türklerdeki “*Meclis*” Anlayışı

Çin yıllıklarında Türklerin devlet işleri ve dinî törenlerle ilgili olarak üç ayrı toplantıdan bahis vardır. Biri dinî nitelikte olup, senenin ilk ayında, hükümdarın sarayında yapılıyordu. İkincisi ilkbaharda, üçüncüsü ise sonbaharda hayvan mevcudu, devletin insan ve askerî gücünü tespit etmek üzere yapılırdı⁴⁵.

Bunlar arasında en önemlisi ikincisi idi. Bu ilkbahar toplantısı her sene 5. ayda düzenlenir ve bu toplantıda atalarına kurbanlar sunulur, çeşitli yarışmalar tertip edilir, hükümdarlıklar tasdik edilir, yeni hükümdar seçimi yapılır, idareye geniş yetkiler verilir, bütün ülke meseleleri üzerinde konuşmalar yapılır ve karara bağlanırdı. Bu toplantıya devleti temsil eden bütün idareciler ve merkezî boyla yabancı kavimlerin temsilcileri de katılırlardı⁴⁶.

Asya Hun Tanhu’su Mo-tun M.Ö. 209’da tahta çıktığı ilk yıllarda komşu Tung-hular gözdağı vermek maksadı ile atını, karısını ve iki ülke arasındaki çorak arazi parçasını istemiş idiler. Mecliste bulunanların kabul edelim teklifine şiddetle karşı çıkmış olan Mo-tun “*toprağın kendisine âit şahsî mülk değil, milletin malı ve devletin temeli*” olduğunu söyleyerek karşı çıkmıştı⁴⁷. Hemen ifade edelim ki, Asya Hunlarında Hükümdar “*icraatından önce istişâre etmek, meclisten tasvip ve karar almak mecburiyeti*”nde idi⁴⁸.

M.Ö. 55 yılında yine Asya Hunlarında mecliste yapılan münakaşalarda Çin hâkimiyetini kabule meyilli olan Tanhu Ho-han-yeh’e kardeşi Çi-çi şiddetle karşı çıkarak Çin’e tâbi olmayı reddetmişti. Çi-çi’nin konuşması özetle şu şekildedir: “*Cesarete karşı hayranlık duymak ve tâbiyeti yüz kızartıcı saymak bizim geleneğimizdir. Atalarımızdan toprakla birlikte devr aldığımız*

⁴⁴ R. Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, İstanbul 1993, s. 242.

⁴⁵ Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, s. 259.

⁴⁶ Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, s. 259.

⁴⁷ De Groot, *Die Hunen der vorchristlichen Zeit I*, Berlin-Leipzig 1921, s. 51 vd; McGovern, W. M., *The Early Empires of Central Asia*, Chapel Hill-North Carolina 1939, s. 118; L. Ligeti, “Asya Hunları”, *Attila ve Hunları*, İstanbul 1962, s. 40; Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, s. 236, 260.

⁴⁸ De Groot, *a.g.e.*, s. 82

*istiklâlimizi fedâ edemeyiz. Mücadele edecek savaşçılarımız hâlâ mevcut iken devletimizi korumalıyız*⁴⁹.

Avrupa Hunları'nda Attila'yı 448 yılında ziyaret eden Bizanslı Priskos, Bizans tekliflerini müzakere eden bir Hun “*Seçkinler Meclisi*” (Logades)’nden bahsetmektedir⁵⁰. Latin yazarı A. Marcellinus (4. asır sonları)’a göre, Avrupa Hunlarında “*İdare, kral iktidârının şiddeti olmayıp, hükümdarın meclislerinden karar alması lazımdı*”⁵¹.

Tabgaç hükümdarı T'ai-wu, ülkesinde Budizm propagandasını yasaklama kararını devlet meclisinde aldirtmış idi⁵².

Gök-Türk hâkanlığında da meseleler mecliste tartışılır ve karara bağlanırdı. Mesela Hâkan Bilge (716-734) devlet meclisine iki teklif sunmuş ve bu teklifler meclis tarafından reddedilmiştir. Bu tekliflerden biri Gök-Türk şehirlerinin surlarla çevrilmesi, diğeri Budizm ile Taoizm'in propaganda edilmesi hususunda idi⁵³.

Diğer taraftan hâkanlık tahtına çıkışta da daima töre hükümleri göz önünde tutulmakta idi. 581'de ölen Gök-Türk hâkanı T'a-po yerine, onun vasiyet ettiği Ta-lo-pien'in hâkanlığını töreye uymadığı için (annesi Çinli idi) devlet meclisi reddetmişti⁵⁴.

Uygurlar'da meclis duruma göre, kudretli idare adamı ve kumandanlar arasından birini han seçebiliyordu⁵⁵.

Demek ki, Fr. Hirth, De Groot, L. Wieger, W. Schmidt, B. Szasz gibi araştırmacıların “*Devlet Meclisi*” veya “*Millet Meclisi*” olarak belirttikleri

⁴⁹ De Groot, *a.g.e.*, s. 214 vd.; McGovern, *a.g.e.*, s. 170; Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, s. 234.

⁵⁰ F. Alheim, *Geschichte der Hunen*, IV, Berlin 1962, 200 vd.; A. Ahmetbeyoğlu, *Grek Seyyahı Priskos (V. Asır) 'a Göre Avrupa Hunları*, İstanbul 1995, s. 50.

⁵¹ P. Váczy, “Hunlar Avrupa'da”, *Attila ve Hunları*, İstanbul 1962, s. 96, 100.

⁵² Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, s. 261.

⁵³ Liu Mau-Tsai, *Die Chinesischen Nachrichten zur Geschichte der Ost-Türken (T'u-küe)*, Wiesbaden 1958, I, 177, 224.

⁵⁴ Liu, *a.g.e.*, I, 48 vd.; Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, s. 257; A. Taşağıl, *Gök-Türkler*, Ankara 1995, s. 115, 150, 178.

⁵⁵ J. R. Hamilton, *Les Uighours a L'époque des Cinq Dynasties d'après les documents chinois*, Paris 1955, s. 140; C. Mackerras, “The Uighur Empire 744-840”, *According to the T'ang Dynastic Histories*, Canberra 1968, s. 94.

“*yasama kurulu*” karakterini taşıyan bu meclislerin varlığı⁵⁶, devlet idaresinden birinci derecede mes’ûl bir müessese olarak dikkatleri çekmektedir.

Bunun gibi, Hazar hâkanlığında “*İhtiyarlar meclisi*” mevcuttu. Peçeneklerde mühim kararlar “*Komenton?*”da alınırđı. Oğuzlarda millet işleri “*tirnek*” (dernek)lerde müzakere edilirdi. Tuna Bulgar devletinde bir “*millet meclisi*” bulunmakta idi. Kuman-Kıpçaklarda da “*devlet istişâre meclisi*” vardı⁵⁷.

Çin yıllıklarında Meclis üyelerinin unvanları şöyle sıralanmaktadır: Tegin, Kül-çor, Apa, Erkin, Yen-hung-ta (?), Tudun, İl-teber, Tarkan vb. Bunların devlet işlerini müzakere ve icraatı kontrol etmekle görevli oldukları anlaşılmaktadır. Meclis üyelerinin çoğu hükümdar âilesine mensup değildirdir.

Türk hükümdarı meclisin tabîî başkanı idi. Fakat hakan seçiminde meclis hükümdar âilesi dışından seçilen Aygucı veya Üge’ler tarafından idare edilmekte idi⁵⁸.

3. Türkler ve Moğollardaki Meclis Anlayışının Mukayesesi

1- Moğollarda Han’ın salâhiyeti hiçbir şekilde tahdit edilmemiştir. İradesi kanundur.

Türklerde hükümdar da mevcut töreye uymak mecburiyetindeydi. Türk hükümdarının idare yetkisi törece tespit edilen bazı şartlarla sınırlandırılmıştır. O belirli vazifeleri yerine getirmekle yükümlü idi. Görevleri yerine getirmediği takdirde hükümdar kut’unun Tanrı tarafından geri alındığı düşüncesi ile iktidardan düşerdi. Kut’u alınan hükümdarın yerine “*kutlanmış*” birisi getirilirdi. Meselâ, Gök-Türk’lerde 716 yılında İnel Kagan’a karşı yapılan ihtilâlin sebebi böyle açıklanmaktadır: “*Kagan Kut’ı taplamadı (dirayetsiz yeni kagan hatalar işledi. Yukarıda Gök, aşağıda kutsal yer-su’lar ona kut vermediler)*”⁵⁹.

2- Moğollarda devlet idaresinde şahsî ve keyfî bir idare vardı.

---

⁵⁶ Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, s. 260 vd.

⁵⁷ Kafesoğlu, *aynı yer*.

⁵⁸ Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, s. 262 vd.

⁵⁹ Bk. *Kitabeler*, II, 35.

Türklerde ise bütün bu karışıklık hak ve vazifelerin töre ile tespit edilmesi, siyasî iktidar yönünden Türk devletinden şahsî ve keyfî idarenin olmadığını ortaya koyar. Bu sebepten de icracılar hükümdarın her istediğini yerine getiren yardımcılar değil, ancak kanunî vazifelerini yapmakla görevli kişilerdi.

3- Moğollara tâbi olan bütün topraklar Han sülalesine aitti. Nitekim Cengiz Han ülkeyi oğulları ve kardeşleri arasında paylaştırmıştı.

Türklerde ise ülke topraklarının paylaşılması söz konusu değildir. Türklerde görevlendirme vardır⁶⁰. Türk hükümdarı ata yadigârı toprakları korumakla görevlidir.

4- Moğollarda meclis Hun ailesi ve aristokratlarının bir nevi “*danışma toplantısı*” idi.

Türklerde ise meclis üyelerinin çoğu hakan ailesine mensup değildiler.

5- Moğollarda kurultay Han’ın kararını değiştiremezdi;

Türklerde ise son karar meclisten çıkmakta idi. Türk devletlerinde hükümdarın milletçe tasvip edilmeyen hususlarda bir karar yetkisi bulunmuyordu. Ancak milleti temsil eden meclislerin onayını aldıktan sonra uygulamaya geçirebiliyordu.

6- Moğollarda yasa Han’ın hükümdarlığının ve savaş gayretlerinin gerçekleştirilmesi için bir vasita olarak konulmuştu. Han’ın iradesi kanun idi.

Kutadgu Bilig’deki şu ifadeler Türklerdeki töre anlayışını açıkça ortaya koyar: “*Gerçek kudret kanundadır; Ey hükümdar iyi kanun yap; Ey hükümdar töreye kendin riayet et ki, halk da sana itaat etsin*”; Kutadgu Bilig’e göre, kanun hükümdarlıktan da üstündür: “*Hükümdarlık, uludur, çok iyidir, fakat daha iyi olan töredir, fakat bundan da mühim olan törenin tüz (eşit) tatbik edilmesidir*”⁶¹.

Yine Kutadgu Bilig’e göre, devletin temeli iki hususa dayanıyordu: “*ihtiyatlılık ve kanun*”. “*Halka hep iyi kanunlar tatbik edilmelidir*”⁶².

⁶⁰ A. Donuk, “Oğuz Kağan Destanı’nda Yanlış Yorumlanan Bir Terim: Üleştirmek mi? İliştirmek mi?”, *Tarih Enstitüsü Dergisi (TED)*, sayı 13 (1987), s. 161-168.

⁶¹ Bk. KB. Beyitler: 453-455, 639, 1458, 2111.

⁶² Bk. KB. Beyitler: 545, 2015, 2017.

Türklerde törenin uygulanışını yani iktidarı da meclis kontrol ederdi. Türk hükümdarı “kanun yapan fakat kendini kanuna bağlı saymayan” cinsten bir diktatör değildi.

7- Moğollarda halk kütleleri hükümdar ve ailesi, idareci zümre ve imtiyazlı sınıfların menfaatine çalışırdı.

Türk siyasi düşüncesi “Devlet Halk içindir” prensibine dayanmaktadır ve bu anlayış kısaca şöyle ifade edilmiştir: “*Hizmet etmekle kul, bey olur*”⁶³.

8- Moğol devleti tam manası ile aristokratik bir devlettir. İmtiyazlı sınıflar hâkimiyeti esasına dayanıyordu. Mesela feodalite sistemi ile yönetilen Moğollarda Cengiz Han yasasının 21. maddesi şöyle idi: “*Her yılbaşında, kendisi ve oğulları için aralarından seçsin diye bütün kızlar hükümdara takdim edilmelidir*”⁶⁴. Avrupa’daki derebeyleri de, evlenen genç kızlarla ilk defa yatma haklarının kendilerinde olduklarına inanırlardı. Ayrıca Cengiz Han istediği birinin karısını alma hakkına da sahipti⁶⁵.

Türklerde ise feodalite sistemi ve bu sistem içerisinde kimseye hesap vermeyen derebeyi anlayışı yoktu.

9- Moğollarda halk kütlesi, idareci tabakanın ve Han’ın elinde oyuncak ve kölesi sayılmakta idi.

Türklerde ise halk devletin gerçek sahibi idi.

10- Moğollarda hükümdar zalim, gaddar, kan dökücü, merhametsiz olarak tarihte nam salmıştır. Hatta Cengiz Han köpeklerini bile insan eti ile beslemekle etrafa dehşet ve korku saçmıştır⁶⁶. Bu dehşet ve katliamda Anadolu insanı da nasibini almıştır, bunun için de Türk insanı Moğollara olan nefretini “*Âl-i Cengiz Oyunu*” adı ile asırlardan beri yaşatmaktadır⁶⁷.

---

⁶³ KB. Beyit: 612.

⁶⁴ C. Alinge, *Moğol Kanunları*, s. 144.

⁶⁵ L. Rasonyi, *Tarihte Türklük*, Ankara 1971, s. 180.

⁶⁶ R. Grousset’ten naklen İ. Tanju, *Cihân fatihi Cengiz Han*, İstanbul 2001, s. 145 vd.; A. Grigor, *Moğol Tarihi*, ter. Hrand D. Andreasyan, İstanbul 1954, s. 24; Krş. A. G. Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, ter. İ. Kamalov, İstanbul 2005, s. 21.

⁶⁷ A. Donuk, “*Âl-i Cengiz Oyunu*”, *Türk Yurdu*, sayı 14 (1988), s. 19-23.

Türklerde ise yabancılara gösterilen müsamaha, adalet ve onlara insanca muamele etme düşüncesi asırlardan beri dilden dile dolaşarak bugüne kadar gelmiştir.

11- Moğollarda Cengiz Han hâkimiyetinin menşeyini “*Gök*”den aldığına⁶⁸ ve “*Tanrının gücü ile*” hükümdarlık ettiğine inanırdı⁶⁹. Bunun yanında halk Cengiz Hanın kudreti karşısında kendisini “*Tanrısal Cengiz Han*” ilan etmişti⁷⁰.

Türklerde de hâkimiyetin kaynağı Tanrı idi. Vesikalar Türk hükümdarına idare etme hakkının Tanrı tarafından verildiğini (bağışlandığını) göstermektedir⁷¹. Ancak Türk hükümdarı Moğollardaki gibi “*Tanrısal*” bir konuma yükseltilmemiştir. Türklerde hükümdar Tanrının “*Kut*” ile donatarak insanları idareye memur ettiği bir kişidir.

İşte bu farklılıklar, Moğolları ve Cengiz Han’ı hâlâ Türk kabul edenlere ithaf olunur.

---

⁶⁸ F. Köprülü, “Proto-Bulgar Hukukuna Dair Notlar”, *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, sayı 2 (1939), s. 3.

⁶⁹ *Moğolların Gizli Tarihi*, s. 51, 60, 96, 135, 139, 149.

⁷⁰ Alinge, *Moğol Kanunları*, s. 5; ayrıca bk. J. Man, *Cengiz Han, Yaşamı, Ölümü ve Yeniden Yükselişi*, terc. İ. Tulçalı, İstanbul 2004, s. 311-341.

⁷¹ Tafsilat için bk. A. Donuk “Türk Devletinde Hakimiyet Anlayışı”, *TED*, sayı 10-11 (1981), s. 49-54.

Abstract

THE TRADITION OF ASSEMBLY IN TURKS AND
MONGOLS

There was no personal and arbitrary administration in the Turkic State. Administrators were not assistants who meet all of desires of state rules, but they were people in charge to fulfill legal duties. State ruler also had to comply with the current statute (töre). “*State Council*” or “National Assembly” carried character of “the legislature” and it was distinguished as an institution responsible for administration. But Mongols, still considered as Turks by the scholars, had completely different understanding of government. The tradition of assembly, which was created by the statesmen acting in accordance with the statute (töre), however, was absent among the Mongols, where the people was the personal property of the ruler.

Keywords: Assembly, Turk, Mongol, statute (töre), state administration.